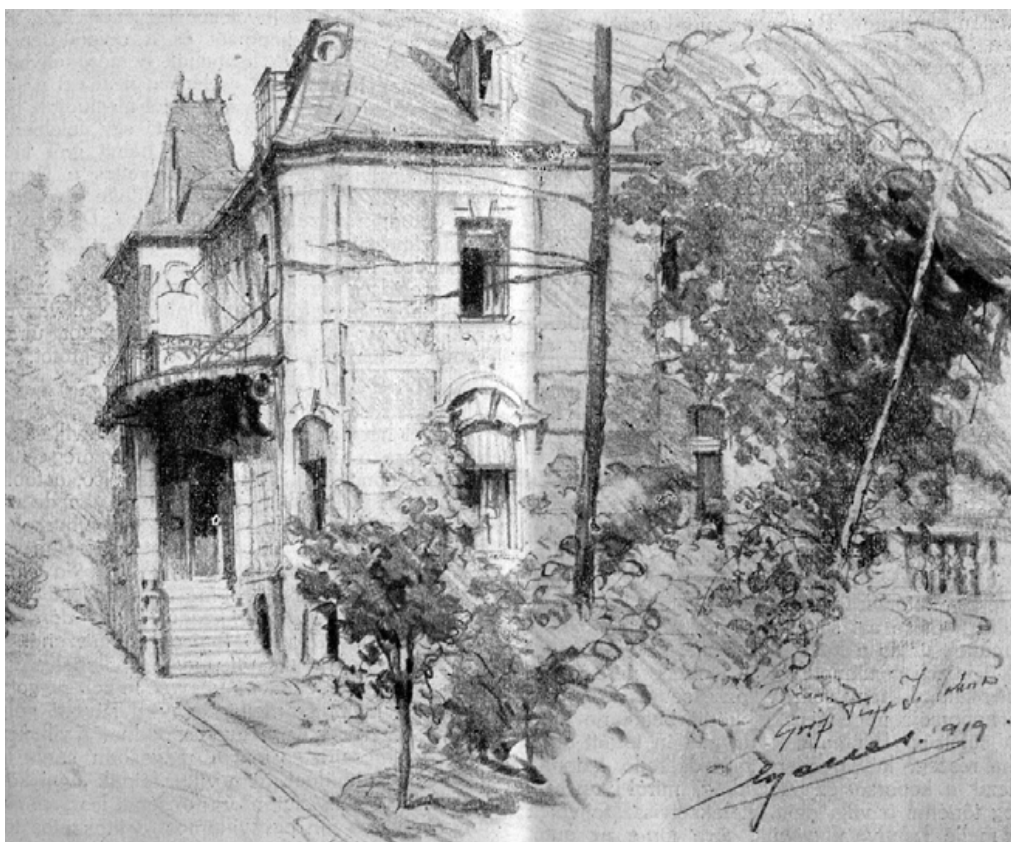

SORSFORDULÓ A HERMINA ÚTON

ISMÉT A VÁROS ÉKESSÉGE LEHET A RÓHEIM-VILLA

A történelem számon tartja ezt a régi házat. De az építészet- és várostörténet – noha műemlék – keveset tud róla. Tizenöt esztendeje üresen pusztul. Néhány éve adta át az állam ezt a hajdan pazar városi palotát a Magyar Corvin-lánc Testületnek. S elegendő pénzt ahhoz, hogy rendbe hozzák. A rekonstrukció terveit Mányi István jegyzi. Hamarosan kezdődhetnek a kivitelezési munkák.

Egy – az idő tájt ezen a vidéken szokottan terebélyes – Liget menti telket vett meg az 1838-as árvíz évében a későbbi Herminamezőn Eichholz János. Akinek a karrierje 1834-ben kezdődött, bírónak választották abban az esztendőben, hogy aztán, 1836 és 1838 között már mint polgármester szolgálja a várost. Egy esztendővel a halála előtt, 1843-ban nevét Tölgyessyre magyarosítja.

Nyaralója homokföldjének közepén épült, a mai Hermina út 43. és 45. alatti, illetve az ezek mögött a Hungária körútig terjedő, jóval később önállósult telkek centrumában. Az eredeti tábla felosztása az 1830-as évek közepére datálható, akkor nyitották meg a Pálma utcát is, hogy az új közterület páros számozású oldalán – az egykori 43. házszámú és a mögötte lévő telek területén – megszülessen a szép és elegáns villasor.

Pompa a Liget partján

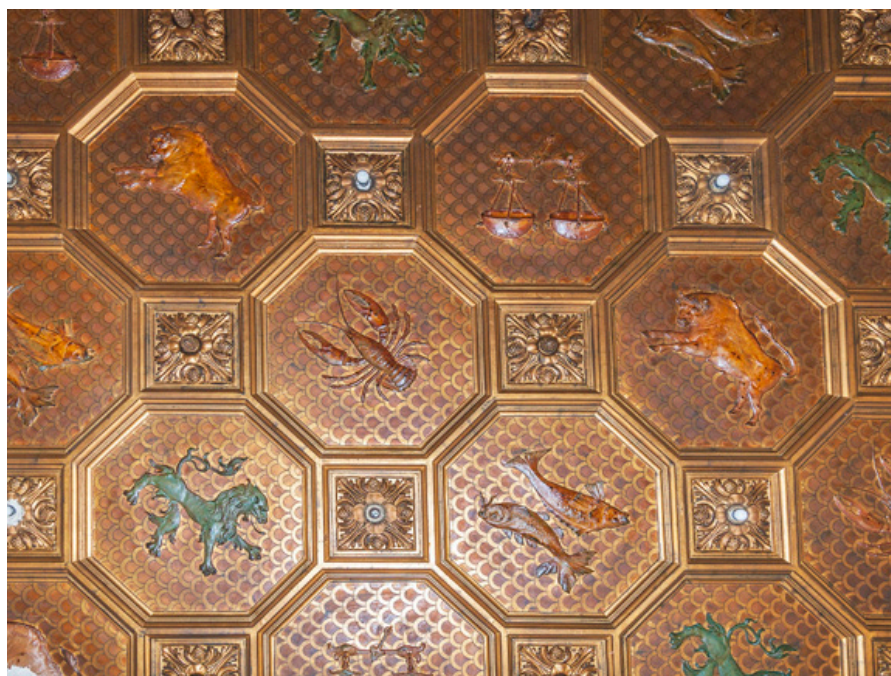
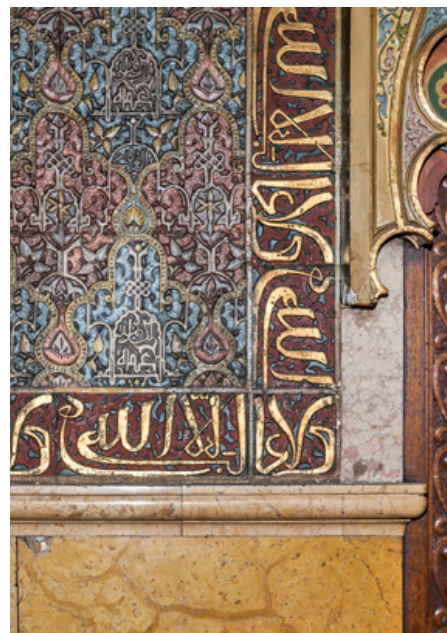
Az eredeti nagy telket 1899 kora nyarán adta el Róheim Samunak és nejének, Schultz Leontinának bizonyos Stern Miksáné, akkori tulajdonosa, 26 ezer forintért. Augusztusban kapták meg az engedélyt, hogy felépítsék a Hermina útra kapuzott emeletes nyaralójukat. 1900-ban költözhetek be az épületbe.

A lipótvárosi Béla (ma Vigyázó Ferenc) utcából érkezett ide a család, kilencéves fiukkal, Róheim Gézával, a később világhírt szerző etnográfussal. Aki negyvenhét esztendőig, míg 1938-ban el nem menekült Magyarországról, ebben a hajdan pazar, ma – de talán már nem sokáig – pusztuló palotában élt és dolgozott.

A család sikeres fa- és tüzelőanyag-kereskedőként szerezte a századfordulóra igazi gazdagságot megtestesítő vagyonát. Samu apja, Károly Délvidékről, Zomborról érkezett Pestre, a város viharos gyarapodásának évkörében, valamikor az 1880-as évek közepén. Főtelepüket a mai Victor Hugo

utcában nyitották meg, hogy az 1910-es években valamivel északabbra, a Vág utcában folytassák – ez maradt aztán meg utolsó működő üzleteként Samunak, miután az 1930-as évek közepére szinte minden tekintetben utolérte a csőd. Ennek a szerencsétlen folyamatnak részleteivel most nem traktálom az olvasót, egy következő írásban visszatérek majd a Róheim család tündöklése és bukása fordulatos históriájára.

Pollák Manónak, a kastélyigényességű nyaraló tervezőjének életútját sem célozom most bemutatni – pedig igazán megérdemelné –, de ezzel nem én, hanem a művészet- és építészettörténet az adósunk. Egyszer talán majd rászánja valamely hivatásos az idejét arra, hogy ezt a szopora kezű és tehetséges építész bemutatassa az utókornak. Itt és most csak azt az egy-két mozzanatot ragadom ki pályája korszakai közül, amelyek a Róheim-villa arcvonásai szempontjából meghatározó fontosságúak. Hat évig tanult – és dolgozott – 1882 és 1888 között Párizsban, ahol akkor bontakozott ki

az új sílus, a szecesszió (art nouveau). A másik adat, hogy az életművét értékelő kortársak dicsérik sokoldalúságát, ezt „... az általa kivitelezett (...) belső díszítések nagy száma jelzi (...) úgy a fővárosban, mint a vidéken számos palota és kastély művészi intereurejét tervezte és kivitelezte.” (Magyar Feltárási Lexikona 1930)

Az utóbb idézett mondat eldönti a kérdést, ki volt a reprezentatív belső terek díszítőrendszeré-

nek tervezője és kivitelezője. Utóbbira vonatkozóan *Darkó Jenő* barátom (BUDAPEST, 1979/2. szám) feltételezte, hogy talán *Fischer Ignác* műhelyében születtek. Most már tudom, Fischer vállalkozása nem dolgozott gipszrel (gipsz itt minden dísz), viszont házainak ezeket az elemeit maga az építész tervezte és kivitelezte.

Jellemzően az úgynevezett arab szoba térkialakítására, szimbolikus, kalligrafikus és a teraszra

nyíló nagy nappali mennyezetének zodiákus jeleire, képeire igaz, hogy a szecesszió stílusának megtestesítői itt, a Hermina úton. Ismert tény, hogy az art nouveau főárama is szívesen fordult a mór építészet és díszítőművészet formakincséhez, bár a magyar iskola (*Lechner Ödöné*) a magyar népművészetből merített ihletet (ahogy egyébként *Fischer Ignác* is – még egy ok, hogy *Pollákné* is ismerjük el az itt megtestesülő munkát).

Amúgy az épület maga historizáló, eklektikus habitusú. A neoreneszánsz is felbukkan: a lépcsőkar indítópontján vagy annak a tűzikovács-csilárnak a képében, amely az arab szobában függ. Megmagyarázhatatlan, hogyan maradhatott meg a pusztítás és pusztulás hosszú évtizedeiben szinte épen.

Lelakva és elhagyatva

A családfő egzisztenciája elsősorban mint földbirtokosé rendült meg, Veresegyháza ura a mai Erdőkertes területének felparcellázása során veszítette el, ügyetlen hitelkonstrukciói miatt, gazdaságát és gazdagságát. 1936-tól már nem meghatározó szereplője a Hermina úti városi palota történetének sem.

Az 1920-as évek végétől jelenik meg itt – bár még nem tulajdonosként – a báró *Waldbott von Bassenheim* család: bérlije lesz a Hungária körútra ablakozott traktusnak az ifjabb *dr. Ödön* báró.

Egyszer korábban is bérbe adták már a villa egy részét Róheimék, akkor a reprezentatív traktust: 1917 nyarán a miniszterelnökségről leköszönő, a várbeli rezidenciából kiköltöző gróf *Tisza István*nak. (Mindössze egy és negyed évig, meggyilkolásáig élt a palotában a tragikus sorsú kormányfő – mégis Tisza-villaként ismeri, aki emlegeti ezt a házat, ami persze érthető, de súlyos aránytévesztés.)

Samu és felesége 1936-ban lett bérli saját házuk egy részében, akkor adták el *Waldbotték*-nak. Régen és jól ismerik egymást: mindkét család főleg szőlővel és borral foglalkozik. Róheim Samuék Veresegyházán hetven holdon, a bárókék Tolcsván, a tokaji szülőföldjén ennél is jóval nagyobb területen.

1939 januárjában a Hermina úton hal meg Samu. Özvegye bérlőként húzza még egy ideig, de néhány keserves év ez csak már, az új tulaj – özvegy *Waldbott Ödönné* – kétszer is árvereztet a bérleti díj elmaradása miatt, míg végül mindnyájukra rátör negyvenöt, hogy a Hermina úti tulajdont elrekvirálja az új hatalom. Samu özvegyét bentlakóként ápolja a Chebra Kadischa (az Amerikai úti szeretotthonban hal meg 1952-ben), Géza 1938-ban kivándorol az Újvilágba, az özvegy báróné az Attila útra, a Bethlen-udvar névre hallgatató állami bérkaszárnnyába menekül.

Támaspontjaként elfoglalja hűlt helyüket az Államvédelmi Hatóság. Megosztva használ-

ja a nagy házat egy bentlakásos intézménnyel: itt működött az MNDSZ 1945-ben az Elhagyott Gyermek Otthona.

1946 áprilisában távozik az ÁVH, megkapja az épületet a Táncsics Mihály Ifjúsági Kollégium. Nagy élet kezdődik. Rendszeresen itt tartják – az arab szobában és a csillagjegyek alatt – az Ifjúság Munkás Otthonok Országos Szövetségének rendezvényeit. Konferenciákat, tanévnyitókat (1947. szeptember 13-án Kádár János és Darvas József szól hozzájuk emelkedett tónusban), 1947-ben Ifjúsági vacsorákat szerveznek a Róheim-Waldbott-Tisza-villa ebédlőjében. Kiállításokat is, a talán mozgalomnak nevezhető szerveződések öndicsérte jegyében – egy szöveg birtokba vette a palotát az épülő ország, az épülő szocializmus.

1949 végén leváltja az ifjúság munkásokat a Nyomorék Gyermek Állami Gyógypedagógiai Foglalkoztató Intézete. „Társbérletben” részesednek a ház komfortjából ugyanakkortól az Állami Ipari Kiképző Otthon gondozottjai.

A Nyomorék Gyermek Otthona – változó neveken, de – ekkortól mindig a mozgássérültek, szociálisan hátrányos helyzetűek bentlakásos foglalkoztatója volt és maradt, ötvenöt évre ez lett a funkciója. Amikor először körülnézhettem odabent, 1979 végén, az Állami Szociális Intézmények Fiúotthona a Roheim-villa neve. 14-től 30 éves korig tanultak, dolgoztak itt a mozgássérültek. Nagyjából százan.

Nem ők tehetek róla, hogy akkorra nem csak a funkció vetkőzött ki önmagából. Így-úgy alkalmassá tették ugyan a házat arra, hogy kínlóda használják az erre kárhoztatottak, de a pusztulás elérte a kritikus szintet. „Mindenütt a gúzbakötött tágasság nyomai – láttam s publikáltam 1979-ben. – Dúsan díszített szobák, falak – amelyek nem a helyükön vannak –, értelmüket vesztett cifra ablakok, sehova se vezető, gazdagon faragott falépcső, korlátja, mint valami lusta kígyó tekereg a pompás minták között, amelyek foszladozó függönyként takarják a salétromos, vízhólyagos falakat.”

A villa 2005 vége óta üresen áll. 2015-ben ajándékozta az állam a Magyar Corvin-lánc Testületnek. A rekonstrukció tervezését Mátyás Istvánra bízta. Hamarosan kiírják a kivitelezésre pályázatot. A ház megmentésének teljes költségét fedező összeg a rendelkezésükre áll.

A tervező dilemmái

– A testület székhelye, otthona rendezkedik be itt – mutatja be szóban a ház új funkciójára vonatkozó elképzelést Mátyás István Ybl Miklós-díjas építész. – A tetőtérben lakosztályokat alakítunk ki az itt megszálló nem budapesti vendégeknél. A reprezentatív tereket pedig a testület megnyithatja a kormányzati, önkormányzati és társadalmi szervezetek rendezvényei számára.

– Tiszta lappal indulsz. Szinte semmi sem úgy van, ahogy Pollák megalkotta. Az elmúlt hetven év „gazdái” pedig sokat tettek azért, hogy rá se ismerhetne. Amit megtévezett a legutóbbi tizenöt év, a gondatlan állam „kezeben” üresen pusztul. Így aztán kizárólag a rekonstrukció szempontjaira, szellemére kell tekintettel lenned. Csak minden érték megőrzése, átmentése lehet a cél, kompromisszumok nélkül.

– Olyannyira, hogy a történelmi terek parancsa akár felül is írhat esetleg felmerülő funkcióigényeket. Nem változtatunk. Az arab szoba „arab szoba” marad, szivarszalonná lesz, a könyvtár könyvtár, a zodiákus terem, ahol Tiszát agyonlőtték, ebédlő, a télikert télikertként szolgál, Zsolnay-kerámia-padlóburkolattal. Az utólag földemmel megosztott hallt eredeti állapotának

megfelelően kétszintes térbelsővel állítjuk helyre, Tisza István emlékfalal. A nagyebédli zeneszoba lesz ugyan, de használható fogadásokra, teraszkapcsolattal. Kiállítások installálhatóak terében – időszakos átrendezéssel. Az állandóságot a terem történelmisége hordozza.

– *A magas iparművészeti értékek átmentése hozzáértést, profi közreműködőket feltételez. Vannak még mesterek?*

– Kitűnő restaurátorcsapat dolgozik mellettem Seres András vezetésével. Együtt dolgoztam velük a szépművészeti Román csarnokán is. Köszerkezetekre, gipszmunkákra, díszítőfestésre, üvegre, faburkolatokra, további díszítő- és tűzikovács-, ötvösmunkákra rendelkezésre áll tehetséges restaurátor, kivitelező. A legnehezebb talán a régi, rossz fotókon tanulmányozható szecessziós üvegfelületek savmaratásának megoldása, az ólomüveg helyreállítása lesz. Itt sem magának a műveletnek az elvégzése a gond, hanem, hogy hitelesen rekonstruáljuk az eredetit. A zodiákus terem rendbetétele sem lesz egyszerű. Üreges gipszelemek burkolják a földemet. Felerősítésük technikáját – ami még fent maradt, azokét is – ki kell még dolgozni. Nagy jelentősége lenne annak, hogy ezeknek a munkáknak a megrendelése kiemelt alvállalkozásként tagozódjon a generálkivitelezői közbeszerzéses konstrukcióba. Garancia kell arra, hogy itt ne legyenek olyan szakmai elcsúszások, amelyek az egész vállalkozás, a tervezés hitelességét megkérdőjelezhetik. Ugyanígy fontosnak tartom persze, hogy az építés vezetőjével kifogástalan legyen a kapcsolat. Ez nekem eddig, másutt mindig sikerült. Építők nélkül nincsen építészet.

– *Tudjuk mind a ketten, és rajtunk kívül szinte mindenki, aki beelát ezekbe az ügyekbe, hogy az egész program hitelességét veszélyeztetheti egy átgondolatlan közbeszerzés.*

– Dékánhelyettes volt Klinghammer István, a testület főtitkára, amikor 1980-ban az ELTE-TTK látványosi fejlesztésével kapcsolatban először találkoztunk. Megbízunk egymásban.

– *Te, aki elkötelezettje s munkáidban évtizedek óta elismert gyakorlója vagy az épített örökség meg- és átmentésének, mit gondolsz arról a szabályozási és megrendelői, döntéshozói háttérrel, amelynek folyamatos változása egyre több lehetőségtől fosztja meg az ennek a gondolatnak élőket?*

– Alapvetésem, hogy nem szempont a tervezésben, vadonatúj épülettel vagy műemlékkel van-e dolgom. De igazán azokat a munkákat szeretem, ahol az épített örökséget a mai ember számára kell használhatóvá tenni. Ez nagyon nehéz próbatétel. Az újat úgy egyesíteni a megőrzendő értékekkel, hogy egymással harmóniában jelenjenek meg. Egyik se tegye kérdésessé a másikat. Lehet, hogy kollégáim többsége – akik azt gondolják, hogy egy ház tervezése az önmegvalósítás eszköze –, megszól érte, de a fenti összefüggésben

én a szolgálatot hangsúlyozom. Azt, hogy a régi mesterek, az elődeink tisztelete mint etikai tétel megkerülhetetlen kötelezettségünk. Szerencsés csillagzat alatt születtem. Egerben kezdtem a pályámat. A műemléki felügyelő ott *Levárdy Ferenc* bencés tanár, a hatalmas műveltségű művészettörténész-régész volt. Rendszeresen lejárt hozzánk konzultálni, segíteni a műemléki feladatok megoldásában. Láttam Feri bácsi, hogy vakarom a fejem egy beszakadt csehsüvegboltozat miatt: mit tegyek? A velencei charta árnyékában, amely előírta, hogy élesen elkülönüljön az új a régitől. „Amíg téglá, habarcs és kőműves van, ezt a boltozatot vissza kell építeni” – intett engem. Máig meghatározza ez a mondata a gondolkozásomat. Persze lehet, hogy ezért meg a műemlékvédőkkel támadnak vitáim. Mégis: maradéktalanul helyre kell állítani, átmenteni, amit hitelesen lehet, de amit nem, ott nincs semmi manír, ott a modern építészeti megoldásai a hitelesek. Abban az időszakban, és szerencsére sokáig még, ütőképes felügyeleti rendszere működött az országban a műemlékvédelemnek. Kitűnő társaság. Szigorúak, felkészültek. Akár az országos hivatal, akár a fővárost nézem. Budapesten *Czétényi Piroksa*, a „*Vaslady*” élvezte a döntéshozók, ha tetszik: a politika tiszteltét. Emberi-szakmai tisztessége kikezdetlennek bizonyult. Ahogy utoljára talán *Varga Kálmán* az OMVH élén. Ezeket a hivatalokat én soha nem hatóságként kezeltem, partnereim voltak. Akik segítettek minden más ellenállást legyűrni, hogy hiteles munkát végezhesünk.

– *Áthallatszik a mondataidból, hogy ugyanazt látod, amit én. Életünk utolsó, mostantól visszafelé számított három évtizede erodálta ezt a rendszert. Egyre nehezebb hitelesnek is megmaradni. A szabályozás változásai szintén oda vezettek, vezetnek, hogy szétesőben az a bizonyos harmónia.*

– A védelem komplex rendszere leépült. Átvette helyét a hatalom. Kisebb, nagyobb. Üzleti, politikai. A pénz. Nyersen, erősen. Azok a szempontok, amelyekről beszélgettünk, általában háttérbe szorulnak. De a régi kapcsolatok búvópatakok, élnek, és vannak még hiteles emberek a műemlékvédelemben.

– *Hogy tudsz beleilleszkedni ebbe a helyzetbe? Hogy mostanra odáig jutottunk el, mindegy, ki adja a pénzt, ki lesz a kijelölt tulajdonos, ha vállalja, hogy ízlését, szándékát alárendeli az értékörző tisztességnek, akkor ezt elfogadjuk pozitív fejleménynek.*

– Annak idején, harminc éve, amikortól határozottan belevágtam pályámnak ebbe a ma is jellemző műfajába, a közgazdasági egyetem rekonstrukciója volt a „vizsgamunkám”. A vállalatomnál célprémiumot ajánlottak annak, aki elvállalja ezt a munkát. Ilyen időket éltünk.

A világon senkit nem érdekelt, hogy mi történik egy oktatási épülettel, az értékek sorsa szempontjából. Szépeket rajzoltál – fanyalogtak

a KÖZTI-nél sokan, és hozzátették –, légy erős, ez soha nem fog így megvalósulni. Aztán mégis. Ugyanúgy. Egy kibővített rektori tanácsi ülésen szememre vetette a beruházó vállalat igazgatója, hogy 160 millióval indultunk, most két és fél milliárdnál tartunk, és hogy felmerül a tervező felelőssége. *Petrovai László* volt akkor az Építési és Városfejlesztési Minisztérium – mert akkor még volt ilyen! – egyik fiatal miniszterhelyettese. Visszakérdezett: „zavar itt valakit, hogy lesz Budapesten egy építészetileg is világszínvonalú egyetem?” De mondhatok frissebb történetet. Már tudtuk, hogy *Baán László* lesz a Szépművészeti főigazgatója, amikor először megkeresett, hogy a múzeum rekonstrukciójáról beszélgesünk. Összesen nyolcszor-tízszer találkoztunk ezután, többnyire egy-egy negyedórára. Amikor elkezdtük, szinte semmiben sem egyezett az elképzelésünk. Meg akarta szüntetni a főbejáratot, kivágnai a fákat a ház körül – azokat az építést azért ültette, jeleztem is, hogy ez a hatalmas méretű épület a látványban harmonizáljon a sokkal kisebb Múcsarnokkal. Az ő személyes kvalitásait igazolja, hogy a véleményeltérésünk ellenére megerősített építész tervezői jogosítványaimban. Így lehetőségem volt szabadon dolgozni. Minden szakmai kérdésben egyetértésre jutottunk. Ezen a véleményemen mit sem változtat az a körülmény, hogy a Szépművészeti Múzeum megújulásáról kiadott pazar kiállítású, gyönyörű albumban említés sem történik az építész szerepéről. Személyiségfüggő szempont az is, hogy meg tudjuk különböztetni a lényegest a mellékestől. A Hermina 45-ben minden esetre rendezett mederben folyik a tervezés, mindnyájan reméljük, példaértékű lesz az eredmény is.